

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Башманівської Яни Владиславівни
"Самотність людини в умовах глобалізації",
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність дисертаційного дослідження Я. В. Башманівської полягає в тому, що проблема самотності завжди викликає неабиякий інтерес у представників низки соціально-філософських дисциплін, особливо на сучасному етапі, коли зазначена проблема передбачає понятійно-категоріальне осмислення, що дозволить знайти оптимальні шляхи розв'язання нагальних проблем, які виникають у відповідних соціальних структурах.

Самотність є надзвичайно цікавою, і водночас непростю складовою дослідження сучасної соціальної філософії, яка потребує особливої уваги. Оскільки реальність самотньої людини, її відчуження від суспільних процесів та інші можливі негативні моменти призводять до того, що суспільство має звернути увагу на ці події, зробити відповідні висновки та здійснити відповідне розуміння та усунення цих проблем.

Сучасне глобалізоване суспільство розглядає людину як самостійну, активно-діяльну істоту, що так чи інакше торкається відповідного позитивного і ефективного вирішення низки проблем самотності, особливо якщо самотність стає способом буття людини.

Особливість інтерпретації проблеми самотності викликана тим, що в стрімко змінюваному сучасному світі нам конче необхідно знайти вектори, які дадуть можливість вирішувати це питання як на індивідуальному, так і на рівні суспільно-операційної діяльності та реалізації сутнісних сил кожної людини.

Слід особливо звернути увагу на той факт, що в умовах глобалізованого світу важливою для вирішення є не просто проблема самотності, а й такі суміжні і з нею питання, як проблема зростаючої мобільності людини, пошук і встановлення ідентичності, що призводить до певних загострень у системі соціальної структури суспільства, і, як наслідок – породжують у людини

відчуття власної неповноцінності, непотрібності, усвідомлення того, що якщо людина так би мовити "випаде" із певної ланки соціальної структури, то її відсутності ніхто й не помітить. Всі названі проблеми детально проаналізовані Яною Владиславівною у рецензованому дисертаційному дослідженні.

Усвідомлення й обґрунтування актуальності теми, чітке визначення предмету і мети дослідження дало автору змогу сформулювати конкретні завдання, котрі, як доводить викладений у дисертації матеріал, були успішно вирішені, що вмотивувало теоретичну вагомість дисертаційного дослідження. Що стосується практичної цінності дисертації, то її результати, які введені у науковий обіг та освітні ресурси, можуть знайти досить широке застосування в низці теоретичних курсів (соціальної філософії, філософської антропології), а також можуть бути використані для розробок нових спецкурсів, присвячених дослідженню актуальних філософських проблем.

Новизна виявлених автором результатів дослідження, на наш погляд, адекватно й логічно презентовані у загальних висновках.

Основні результати дисертаційного дослідження повністю висвітлені у наукових фахових виданнях, про що свідчать їх назви та зміст.

Також, слід підкреслити, що зміст автореферату ідентично відображає основні положення дисертації.

Автором проведена велика дослідницька робота, про що свідчить значна кількість опрацьованої літератури і широка джерельна база дослідження, особливо слід відзначити, що автор використовує велику кількість джерел іноземною мовою. Виходячи з цього, ґрунтовні висновки, які робить дисертант, вважаю є самостійними та змістовними.

Текст дисертації викладений на належному науково-теоретичному рівні, із дотриманням принципів і критеріїв дослідницької логіки; роботу оформлено згідно з існуючими стандартами та вимогами щодо кандидатських дисертацій.

У першому розділі дисертації "Теоретико-методологічні основи дослідження самотності людини як соціальної проблеми" Башманівська Я.В. аналізує джерельну базу за темою дослідження, на основі якої розглянуто

проблему самотності у соціально-філософських концепціях від античності до сьогодення. Також обґрунтовує методологію досліджуваної проблематики.

Яна Владиславівна доречно починає генезу дослідження самотності саме з епохи Античності, адже загальновідомим фактом є те, що саме Аристотель визначив людину як політичну істоту, тобто як таку, що формується лише у соціальних зв'язках.

На особливу увагу заслуговує аналіз проблеми самотності в епоху Середньовіччя. Дисертантка прийшла до таких цікавих висновків: "Кожен мусив коритися більшості, – в інакшому разі він опинявся поза межами соціальної групи і, як наслідок – ставав самотнім. Самотність, у свою чергу, розцінювалась як гріх" (с. 13). Таким чином, Яна Владиславівна акцентувала свою увагу на одному з найнегативніших моментів епохи Середньовіччя – це маніпуляція суспільною свідомістю за допомогою релігійно-ідеологічних лозунгів.

Досліджуючи проблему самотності неможливо залишити поза увагою відомих екзистенціалістів. Тому ще одним позитивним аспектом даного дисертаційного дослідження є те, що Яна Владиславівна детально аналізує феномен самотності у працях таких класиків філософії, як С. К'єркегор, Ф. Ніцше, М. Гайдеггер, Ж-П. Сартр, А. Камю, Е. Фромм та ін. Дисертантка доходить висновку, що "екзистенціалізм стверджує, що почуття єдності, яке може виникати, насправді є тимчасовим, утім, самотність постійна, незмінна та неминуща" (с. 48).

Особливо важливим є те, що дисертантка виокремлює саме соціальний аспект самотності, адже проблема самотності має різні зрізи та шляхи підходів до її вивчення: психологічний, релігійний, екзистенційний тощо, аналізу яких також приділено багато уваги. Позитивним є те, що Яна Владиславівна аналізує самотність не лише як негативне явище, а й констатує, що для деяких людей самотність може бути екзистенцією щастя, тобто якщо людина самотня, але щаслива, то ми не маємо права стверджувати, що самотність для неї є деструктивним явищем. Кожен по-різному переживає стан самотності (с. 55). Це дозволило сформулювати такий висновок: "...твердження про подвійну

екзистенційну сутність людини, що, з одного боку, вона самотня як індивідуальність, яка потребує усамітнення, а з другого, – їй властиве намагання подолати власну самотність шляхом встановлення духовної єдності з іншими, вважаємо доречним використовувати як методологічне підґрунтя для аналізу самотності як соціальної проблеми" (с. 55). Зроблений висновок має позитивне значення для подальших досліджень низки проблем соціальної філософії.

У другому розділі "Самотність людини в сучасному глобалізованому світі" досліджено проблеми усамітнення та єдності в умовах глобалізації, проаналізовано самотність як одну з причин втечі людини у віртуальну реальність та виявлено причинно-наслідковий зв'язок самотності та самогубства.

Позитивним моментом дослідження слід відзначити аналіз дисертанткою екзистенцій, які, на її думку сприяють подоланню самотності, зокрема це любов, дружба, солідарність, комунікативність тощо. На особливу увагу заслуговує висновок Яни Владиславівни: "Відтак, дружба є тією формою єднання людей, у якій вони долають свою самотність, знаходять підтримку та взаєморозуміння, долають егоцентризм й звертають своє "Я" до іншого, відчують душевну спорідненість й справжню єдність" (с. 82).

Оскільки сучасне глобалізоване суспільство можна охарактеризувати як песимістичну епоху відчаю та безнадії, то доречним є висновок дисертантки: "...віра в Бога, любов до свого ближнього, справжня дружба – усі ці форми єдності набувають особливого значення в умовах глобалізації, коли індивід перебуває у коловороті стрімких суспільно-політичних подій, перебуває під тиском інформаційного навантаження й часто не може усвідомити своє місце та роль у системі суспільних відносин" (с. 83).

Віртуальна реальність стала новим відкриттям, і водночас новою болючою проблемою сучасного глобалізованого суспільства. Вітчизняні та зарубіжні філософи присвятили їй безліч праць, тому дуже важливо, що дисертантка досліджує проблему впливу віртуальної реальності на самотність людини, адже саме цей аспект проблеми в Україні є малодослідженим.

Також Яна Владиславівна досліджує й негативні наслідки самотності, такі як, наприклад, самогубство. З цього приводу дисертантка не лише аналізує праці відомих дослідників, а й наводить таблицю статистичних даних самогубств в Україні за роки незалежності. Загалом, автор приходиться до такого висновку: "...аналіз причин самогубства не може базуватись лише на основі певного матеріально-технічного рівня розвитку країни, – потрібно також враховувати соціально-політичний устрій, релігійні та етнічні аспекти, освітній рівень населення, культурні традиції, історичний поступ країни" (с. 108).

У *третьому розділі* "Проблема самотності в контексті соціокультурного простору сучасного українського суспільства" проаналізовано проблему самотності крізь призму кризи ідентичності та запропоновано ідею подолання соціального відчуження як передумову усунення самотності людини.

Доречним, у цьому контексті дослідження є те, що Яна Владиславівна аналізує еволюцію ідентичності, починаючи від міфологічного світогляду до сучасності. Позитивним є й те, що дисертантка робить спробу вказати на шлях, який допоможе уникнути кризи ідентичності, і, як наслідок – самотності: "З будь-якої кризи людина має виходити переможцем і у випадку кризи ідентичності – так само: не знаючи відповіді на питання "Хто я?", вона все ж таки має на нього відповісти, тим самим зробивши крок уперед в процесі власного розвитку" (с. 128). При цьому дисертантка зазначає, що "...толерантність має носити обмежений характер. Ми не закликаємо до фізичного протистояння між різними представниками певних культур, проте носії тієї чи тієї культури мають відстоювати свою ідентичність й не допускати "розмивання" власної культури, втрати її особливостей" (с. 135).

Яна Владиславівна охарактеризувала ще один шлях для подолання самотності у глобалізованому світі, що безумовно є важливим і позитивним для нашого суспільства, а саме: "...гуманізація відносин між людьми на основі гармонізації суспільних відносин та розвитку релігії, що сприятиме взаєморозумінню та зміцненню єдності між людьми" (с. 150).

Підкреслюючи теоретичну значущість рецензованої роботи та особистий внесок дисертантки у розробку актуальної наукової проблеми, про що свідчить ґрунтовна науково-дослідницька робота та повністю поділяючи основні положення і висновки дисертанта, вважаємо за необхідне висловити кілька зауважень і побажань.

По-перше, доречно було б здійснити порівняльний аналіз марксистської концепції відчуження і сучасний аспект проблеми відчуження у глобалізованому світі.

По-друге, аналізуючи у негативному ключі соціальні Інтернет-мережі як джерело, яке породжує та поглиблює самотність людини, варто було висвітлити й позитивний аспект, зокрема, підкреслити той факт, що соціальні мережі постають чи не єдиною формою комунікації та способом, який рятує й звільняє людей від самотності, особливо людей з обмеженими фізичними можливостями.

По-третьє, оскільки самотність має жіночу та чоловічу іпостасі, то доцільно було б приділити більше уваги саме цьому моменту та висвітлити соціальний аспект цієї проблеми, зокрема слід було проаналізувати відчуття та подолання самотності в процесі професійної реалізації, реалізації у сім'ї, місця у соціальній ніші тощо.

Втім висловлені зауваження та пропозиції не применшують наукової значущості рецензованої дисертаційної роботи, вони носять рекомендаційний характер для подальших наукових досліджень дисертантки.

Автореферат та публікації Я. В. Башманівської відображають основний зміст дисертації. Положення та результати дисертаційного дослідження отримали належну апробацію на міжнародних, всеукраїнських і регіональних теоретичних й науково-практичних конференціях.

Таким чином, ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом та списком публікацій дає підстави для висновку, що дисертаційне робота Башманівської Яни Владиславівни «Самотність людини в умовах глобалізації» є цілісним, логічно завершеним самостійним дослідженням надзвичайно актуальної проблеми як для соціальної філософії, так і для соціальної практики

сучасного українського суспільства, вона виконана на належному теоретичному і методологічному рівнях, відповідає вимогам п.11 та п.13 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Л. Л. Шкіль